

Tomasz Pudłocki

Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Jorku : zapomniana skarbnica dziejów nie tylko nauki polskiej

Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności 12, 67-79

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz PUDŁOCKI

Zakład Historii Oświaty i Kultury, Instytut Historii UJ

ARCHIWUM FUNDACJI KOŚCIUSZKOWSKIEJ W NOWYM JORKU – ZAPOMNIANA SKARBNICA DZIEJÓW NIE TYLKO NAUKI POLSKIEJ¹

Fundacja Kościuszkowska w Nowym Jorku, mająca aktualnie swoje oddziały w kilkunastu miastach Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz oddział w Warszawie, jest jedną z najważniejszych instytucji polonijnych. Od samego początku swego powstania w 1925 r. pełni rolę ambasadora kultury polskiej w USA oraz orędownika zbliżenia polsko-amerykańskiego. Możliwe jest to przede wszystkim dzięki bardzo szerokiemu wachlarzowi różnych inicjatyw, organizowanych przez Fundację czy też przez nią inspirowanych. Do najważniejszych pól działalności należą m.in. fundowanie stypendiów dla Polaków (młodych badaczy i znanych uczonych) w USA², rocznych wyjazdów stypendialnych, podczas których amerykańscy studenci mają okazję studiowania języka polskiego w Polsce, a także coroczne sponsorowanie podróży naukowych dla amerykańskich uczonych pragnących prowadzić badania naukowe w Polce. Ponadto Fundacja organizuje szkoły

¹ Tekst referatu przedstawionego na posiedzeniu Komisji Historii Nauki PAU w dniu 18 czerwca 2013 r. Artykuł powstał dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Jorku, przyznanym na rok 2012/2013. Autor bardzo dziękuje p. dr Ricie Majkowskiej, dyrektor Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, za przejrzenie tekstu i wszystkie uwagi.

² Na rok akademicki 2012/2013 przyznano: 15 stypendiów z zakresu humanistyki, 4 z zakresu sztuk wizualnych, 3 z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych oraz dwa stypendia dla lektorów języka polskiego na uczelniach amerykańskich – zob. „Kosciuszk Foundation. The American Center of Polish Culture. Newsletter” Winter 2012/2013, Vol. 62, No 2, s. 17–18.

letnie języka angielskiego w Polsce, konkurs dla młodych pianistów, doroczne bale oraz liczne inicjatywy kulturalne i naukowe (prelekcje, koncerty muzyczne, dofinansowywanie druku książek i in.). Znana jest stosunkowo niewielka, ale niezmiernie cenna kolekcja malarstwa zgromadzona i prezentowana w pięknym gmachu Fundacji przy 15 East 65th Street w Nowym Jorku³. Niestety, tego jednak napisać nie można o cennym księgozborze polonijnym oraz o archiwum dziejów stosunków kulturalnych i naukowych polsko-angielsko-amerykańskich, z których zasobów korzystają jedynie jednostki.

Stefan Mierzwa – twórca Fundacji Kościuszkowskiej i jej archiwum

Zarówno Fundacja Kościuszkowska, jak i jej archiwum nieodłącznie związane są z osobą Stefana (Szczepana) Mierzwy (1892–1971) – w Stanach Zjednoczonych Ameryki występującego pod zangielszczoną wersją swego imienia i nazwiska, jako Steven Mizwa; pomysłodawcy, pierwszego sekretarza i dyrektora generalnego, a ostatecznie prezesa tej instytucji. Ten syn galicyjskich chłopów, który przybył do USA, płynąc na pokładzie III, najtańszej klasy statku pasażerskiego, po kilku latach wyteżonej pracy został profesorem ekonomii na Uniwersytecie Drake w Des Moines, w stanie Iowa. Nie zasłynął jednak jako wybitny ekonomista. Przeczytał artykuł Henry’ego Noble MacCrackena, rektora Vassar College w Poughkeepsie koło Nowego Jorku⁴, który w 1922 r. odbył podróż po uniwersytetach europejskich i był zafascynowany zwłaszcza Uniwersytetem Jagiellońskim, Mierzwa postanowił zaangażować się w prace polonijne. Początkowo doprowadził do założenia Polsko-Amerykańskiego Komitetu Stypendialnego (1923), dla Polaków chcących podejmować studia w USA oraz dla Amerykanów gotowych poszerzać swoje wykształcenie w Polsce. Pod wpływem zbliżającej się 150. rocznicy wybuchu rewolucji amerykańskiej i przybycia Tadeusza Kościuszki do Nowego Świata Mierzwa uznał, że dotychczasowa formuła działalności jest niewystarczająca. Przekonał on wpływowych intelektualistów i ludzi świata wielkiej finansjery do poparcia nowej idei – Fundacji Kościuszkowskiej, która miała być żywym pomnikiem łączności między Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki i przypominać Amerykanom polski wkład w powstanie ich państwa.

Od 1925 r. Fundacja Kościuszkowska zasłynęła nie tylko z akcji stypendialnej (obejmującej głównie studentów studiów doktoranckich lub tych, którzy po uzyskaniu stopnia magistra dążyli do pogłębienia wykształcenia w różnych dziedzi-

³ Zob. E. Koszarski-Skrabonja, W. Jaworska, *Polish Masters from The Kosciuszko Foundation Collection*, New York 1995.

⁴ Zob. szerzej: Vassar College Library, Special Collections, Henry Noble MacCracken Files, 68.90 Trip to Europe. Na jego temat zob. też: E.A. Daniels, *Bridges to the World. Henry Noble MacCracken and Vassar College*, Clinton Corners 1994.

nach życia), ale nade wszystko z aktywnego i bardzo skutecznego promowania kultury, historii i różnych przejawów życia odrodzonej Polski. Temu służyły wyjazdy polskich profesorów do USA (m.in. bardzo udana akcja odczytowa krakowskiego anglisty Romana Dyboskiego w roku akademickim 1928/1929 czy przyjazd warszawskiego historyka Oskara Haleckiego w 1938 r.), a także amerykańskich uczonych nad Wisłę (np. Erica P. Kellego z Dartmouth College w 1925 r. do Krakowa, który w późniejszych latach jeszcze kilkakrotnie przyjeżdżał do Polski, zbierając materiały do swoich powieści)⁵. Ponadto współpracowano z polskimi placówkami dyplomatycznymi nad organizacją świąt polonijnych, promowaniem państwa polskiego w prasie, przeciwstawianiem się propagandzie (głównie niemieckiej, ukraińskiej i żydowskiej) wrogo nastawionej do państwa polskiego. Z czasem podejmowano się organizowanie większych przedsięwzięć kulturalnych, które miały przyciągać uwagę mediów. Do nich należały m.in. coroczne bale Fundacji czy przedstawienia. Zwłaszcza tzw. Noc w Krakowie – przedsięwzięcie teatralne oparte na tradycjach historycznych i etnograficznych starej stolicy Polski, bardzo popularne wśród wielu instytucji i organizacji polonijnych w latach 30. XX w. – była jedną ze „sztandarowych” imprez Fundacji, szeroko opisywanych w ówczesnych gazetach polonijnych i adresowanych do przeciętnego Amerykanina, bez względu na jego pochodzenie narodowe. Ukazywały one bogactwo kultury polskiej, piękno folkloru, a także poziom artystyczny polonijnych zespołów tanecznych i muzycznych. Podejmowano wiele wysiłku na rzecz współpracy z licznymi polonijnymi organizacjami. Nie było to zadanie łatwe, ze względu na dużą niezgodność między nimi jak i ich rozdrobnienie. Dzięki różnym inicjatywom Fundacja bardzo szybko była wymieniana w raportach polskich ambasadorów, jako jedna z kilku najważniejszych polskich placówek w Stanach Zjednoczonych⁶.

Autorytet Fundacji wynikał przede wszystkim z postawy Stefana Mierzwycy. Od samego początku kładł on nacisk na to, by Fundacja była organizacją polsko-amerykańską, która docierać miała do Amerykanów, wykorzystując wszystkie możliwe środki przekazu. Stąd dbano o współpracę z autorytetami, które znane były amerykańskiej opinii publicznej. Działalność Fundacji poparli m.in. Maria Curie-Skłodowska i Ignacy Jan Paderewski. W dowód wdzięczności za wsparcie w 1928 r. Fundacja w większej części zorganizowała pobyt kompozytora-polityka w Nowym Jorku. Przy pomocy rektorów polskich uczelni wybierano na studia uzupełniające do USA absolwentów, którzy poza szczegółowym programem studiów mieli także angażować się w życie Polonii i swoją postawą i zachowaniem

⁵ Zob. szerzej: T. Pudłocki, *Eric P. Kelly, czyli jak dotrzeć z Polską do najmłodszych*, „Kurier Plus” (Nowy Jork), nr 956 (1256) z 29 XII 2012, s. 11.

⁶ Archiwum Akt Nowych, zesp. 490, Ambasada RP w Waszyngtonie, sygn. 809, 818–823.

świadczyć o tym, że Polska jest krajem rozwijającym się, posiadającym znaczny potencjał intelektualny⁷.

W promowaniu Polski bardzo pomocny był przyjazd profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Romana Dyboskiego i jego niezwykle zaangażowanie się w akcję wykładową i odczytową w wielu uczelniach Wschodniego Wybrzeża. Dzięki doskonałemu wyczuciu amerykańskiej mentalności działalność Dyboskiego otworzyła przed Fundacją dalsze szerokie możliwości współpracy z uniwersytetami i znaczny wzrost autorytetu nie tylko instytucji, ale i samego Mierzwy. Wysoka pozycja Fundacji i skuteczność jej działań szczególnie ujawniła się podczas II wojny światowej. Dzięki osobistemu zaangażowaniu Mierzwy wynajdywano miejsca pracy na amerykańskich uczelniach dla polskich profesorów, którym udało się zbiec z okupowanego kraju. Fundacja nie ograniczała bowiem swojej pomocy tylko do zapomóg wysyłanych poszczególnym uczonym (w Polsce i poza jej granicami) czy przewozu ich z Europy do Ameryki Północnej, ale pośredniczyła w ich adaptacji do nowych warunków pracy.

Po II wojnie światowej, już w zmienionych warunkach politycznych oraz w nowej siedzibie, kontynuowano i poszerzano dotychczasowe formy działalności. Dzięki konsekwentnie realizowanej misji Fundacja po śmierci Mierzwy nie tylko przetrwała, ale stała się jedną z najnowocześniejszych i najbardziej rozpoznawalnych polonijnych instytucji.

Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej i jego zbiory

Niemal od samego początku Stefan Mierzwa miał niezwykle mocne przekonanie o wartości celów swojej pracy. W licznych wypowiedziach podkreślał znaczenie Fundacji w kreowaniu nowoczesnego wizerunku Polski. Z tego podejścia prawdopodobnie wynikała potrzeba archiwizowania wszystkiego, co było związane z działalnością placówki. Bardzo szybko okazało się, że Fundacja zdobyła zaufanie Polaków amerykańskich, co skutkowało przekazywaniem jej zbiorów prywatnych i pamiątek przywiezionych ze Starego Łądu. To dało początek pięknej kolekcji malarstwa, bibliotece i archiwum.

Archiwum powstało równocześnie obok głównej działalności Fundacji. Poniżej jest typowym archiwum instytucyjnym. W pierwszych latach jedynie Mierzwa oraz jego sekretarka Bronisława (Blanche) Ciak zajmowali się archiwizacją zbiorów. Co interesujące, ale i zarazem bardzo pomocne w badaniach naukowych, zachowano nie tylko całą korespondencję wpływającą, ale i kopie wszelkich listów i dokumentów wychodzących z Fundacji. To niezwykle rzad-

⁷ Na temat początków i misji Fundacji Kościuszkowskiej zob. szerzej: S.P. Mizwa, *The Story of the Kosciuszko Foundation. How It Came About?*, New York 1972; K. Dopierała, *Fundacja Kościuszkowska. Zarys dziejów*, Poznań 1992.

kość, aby badacz miał dostęp niemal do kompletu materiałów na interesujące go tematy w jednym miejscu. Dodatkowo archiwizowano ulotki, broszury, teksty przemówień radiowych, fotografie, książki i wycinki z gazet dotyczące działalności Fundacji. Następcy Mierzwy, zwłaszcza prezes Eugene Kusielewicz, który położył duże zasługi na rzecz podkreślania tradycji Fundacji, zwyczaj ten kontynuowali.

Do niedawna zbiory, uporządkowane i opisane, znajdowały się w specjalnym magazynie na obrzeżach Nowego Jorku. W kwietniu 2013 r. zostały na nowo przewiezione do budynku Fundacji, co ułatwia korzystanie z nich. Niestety, Fundacja obecnie nie zatrudnia stałego archiwisty ani bibliotekarza, stąd udostępnianiem zbiorów, za pozwoleniem prezesa, zajmują się pracownicy. W budynku nie ma osobnej pracowni – korzysta się z materiałów w sekretariacie. Warunki do pracy są jednak bardzo dobre. Stan zachowania większości dokumentów jest również bardzo dobry.

Od wielu lat Fundacja łoży na pobyt polskich archiwistów, pracujących w polonijnych instytucjach i pomagających w katalogowaniu ich zbiorów. W czerwcu 1996 r. archiwistka Marianna Czapnik, z inicjatywy Fundacji, skończyła prace porządkowe nad głównym zrębem archiwum (The Kosciuszko Foundation Archives) zwanym umownie *Mizwa Papers* (Dokumentami/Materiałami Mierzwy). Akta złożone są w specjalnych poszytach (okładkach tekturowych z kieszeniami) i umieszczone w 40 pudłach. Obejmują lata 1922–1977. Zawartość zbiorów opisana jest w inwentarzu (nie był on drukowany; dostępny jest w siedzibie Fundacji), który poprzedza dwustronicowy wstęp, przybliżający pokrótce historię zasobu.

Zbiór archiwalny składa się z trzech zasadniczych części: 1) materiałów kancelaryjnych, 2) archiwum osobistego Mierzwy, 3) spuścizn osób prywatnych. Niestety, ze względu na charakter zbioru nie udało się wyraźnie odróżnić zgromadzonych materiałów – prawdopodobnie M. Czapnik zachowała jego pierwotny układ. Używam określenia „prawdopodobnie”, bowiem M. Czapnik we wstępie do inwentarza nie wyjaśniła metodologii przyjętej przez siebie pracy. Co więcej, inwentarz nie ma wyraźnego układu – można uznać, że jest on mieszany, stąd użytkownik zbioru ma problemy w poruszaniu się po nim.

Większość zgromadzonych materiałów ma układ chronologiczny, choć niektóre działy, jak sprawy finansowe oraz dokumentacja dotycząca dzieł sztuki czy wydarzeń kulturalnych, wydzielone są osobno. Największa część archiwum osobistego Mierzwy, tj. korespondencja, ułożona jest według nazwisk, z zachowaniem jednak porządku chronologicznego. Obejmuje ona m.in. korespondencję wewnętrzną Fundacji dotyczącą spraw bieżących (np. z Samuelem M. Vauclainem, wiceprezesem Fundacji – pudło III, sygn. 38–42; z Willisem H. Boothem, skarbnikiem Fundacji – pudło III, sygn. 13–14, pudło VII, sygn. 34–35; a także z licznymi członkami Rady Nadzorczej Fundacji – zob. głównie pudło IV)⁸.

⁸ W celu nadania tekstowi przejrzystości do artykułu jest dołączony aneks, zawierający nazwiska osób, z którymi Fundacja Kościuszkowska utrzymywała bardziej ożywio-

Fundacja posiada imponujący zbiór listów do i od wybitnych uczonych – znanych profesorów i ludzi świata nauki z głównie z USA, Polski i z Wielkiej Brytanii (zob. Aneks). Listy pochodzą głównie z lat 1925–1965, a więc z okresu największej aktywności Mierzwy, i dotyczą raczej przeróżnych spraw naukowych: wydawania i drukowania artykułów oraz książek, wyjazdów naukowych, kontaktów z kolegami, z prasą, popularyzacji wiedzy czy spraw płatności za wykonaną pracę. Niekiedy jednak korespondencja odnosi się do spraw politycznych lub np. bytowych. Przykładowo w spuściźnie kuratora Okręgu Szkolnego Krakowskiego i późniejszego profesora UMCS w Lublinie, Mieczysława Ziemnowicza, poza materiałami dotyczącymi jego pobytu w USA (przełom lat 20. i 30.), zachowały się listy z przełomu lat 50. i 60. dotyczące zakupu odpowiedniego aparatu słuchowego dla lubelskiego germanisty i kilka „odprysków” ze spotkania obu intelektualistów w Lublinie, podczas wizyty Mierzwy w komunistycznej Polsce⁹. Poza listami do poszczególnych uczonych w pudle XI zachowała się oficjalna korespondencja z poszczególnymi amerykańskimi uniwersytetami. Dotyczy ona głównie kwestii zakładania lub wspierania istniejących katedr slawistyki, popierania kursów języka i historii Polski oraz wizyt polskich profesorów na wydziałach poszczególnych uczelni.

Kwestii uniwersyteckich dotyczy też bardzo bogaty zbiór teczek poszczególnych kandydatów do stypendiów. Z jednej strony byli to Amerykanie, najczęściej polskiego pochodzenia, chętni do wzięcia udziału w letnich szkołach języka polskiego organizowanych w Polsce (materiały w pudle XXV, XXXIII–XXXIV); z drugiej – Polacy, starający się o dłuższy pobyt stypendialny w USA (pudła XXXI–XXXII). Pełna lista zaakceptowanych była publikowana w Sprawozdaniach Fundacji Kościuszkowskiej („The Kosciuszko Foundation Annual Reports”) przed II wojną światową, a po jej zakończeniu w „The Kosciuszko Foundation Monthly News Letter”. Materiały obejmują jednak nie tylko etap rekrutacji, ale i pobytu w USA, tym bardziej że stypendyści byli zobowiązani do aktywnego udziału w życiu uczelni i danego środowiska polonijnego, swoim życiem i zaangażowaniem zaświadczać, że warto finansowo wspierać Fundację w misji dokształcania nowego pokolenia Polaków w Stanach Zjednoczonych Ameryki. I choć większość stypendystów bardzo ambitnie podchodziła do tej swoistego rodzaju misji, to niekiedy zdarzały się przypadki, że wybrano niewłaściwego kandydata.

Wśród bogatej korespondencji Fundacji Kościuszkowskiej są także listy dotyczące kontaktów z prasą (zob. Aneks). Obszerny dział zajmuje korespondencja ze znanymi działaczami polonijnymi, reprezentującymi świat polityki, różne ga-

ny kontakt. Spis najważniejszych instytucji (oraz ich przedstawicieli) współpracujących z Fundacją podano przy omawianiu zawartości poszczególnych pudeł.

⁹ Zob. T. Pudłocki, *Mieczysław Ziemnowicz i początki Fundacji Kościuszkowskiej*, „Nasz Przemysł” 2012, nr 3 (90), s. 5–6. Porównaj z: Biblioteka Główna UMCS w Lublinie, Zbiory Specjalne: 1) Notatki Ziemnowicza z pobytu w USA, 2) Korespondencja z Mierzwą (1956, 1959, 1962). Dziękuję dr Annie Łosowskiej za pomoc w dotarciu do tych materiałów.

łęzie przemysłu i handlu oraz polonijne instytucje (zob. Aneks). Znaczny zbiór dotyczy osoby i działalności Ignacego Jana Paderewskiego, w tym kopie jego listów z lat 1884, 1890, 1814, 1923 oraz liczne inicjatywy związane z przygotowaniem jego pobytu w Nowym Jorku w 1928 (pudło IV, sygn. 43; pudło VII, sygn. 2–25). Poza znanymi osobami oraz organizacjami polskimi, polonijnymi oraz amerykańskimi w materiałach Mierzwy jest też wiele materiałów dotyczących tzw. zwykłych ludzi: próśb o zapomogi, stypendia, czy też listów, dołączonych do drobnych datków na rzecz Fundacji i jej celów. Przykładowo pudła VIII i IX zawierają korespondencję z licznymi prowincjonalnymi instytucjami i organizacjami polonijnymi niemal na całym Wschodnim Wybrzeżu, a także z licznymi osobami prywatnymi.

Duży dział stanowi korespondencja z polskimi placówkami dyplomatycznymi, a także polskimi i amerykańskimi instytucjami państwowymi. Obejmuje takie osoby jak polscy ambasadorowie, konsulowie i inni reprezentanci państwa polskiego w USA. W zbiorze zachował się list ministra spraw zagranicznych RP Aleksandra Skrzyńskiego do Fundacji (pudło IV, sygn. 78). Wśród wielu instytucji, utrzymujących bieżący kontakt z Fundacją, wymienić można korespondencję z: Poselstwem, a potem Ambasadą RP w Waszyngtonie (pudło IV, sygn. 71–72), Fundacją Rockefellera (pudło III, sygn. 55–58), Funduszem Stypendialnym im. J. Waszyngtona (pudło IV, sygn. 86–88), Bilikien Club (pudło III, sygn. 52–53), Pułaski National Memorial Committee – ze względu na zaangażowanie Fundacji w obchody Pułaskiego w USA w 1929 r. (pudło VI, sygn. 28–30), Polish Students Association (pudło VII, sygn. 29), Polish National Alliance (Związkiem Narodowym Polskim – pudło IX, sygn. 21–23), Światowym Związkiem Polaków z Zagranicy (pudło IX, sygn. 7), Związkiem Polek w Ameryce (pudło IX, sygn. 26), Polsko-Amerykańską Izbą Handlową w Warszawie (pudło IV, sygn. 24–25), polskim oddziałem PEN Clubu w Warszawie (pudło IV, sygn. 90), Związkiem Byłych Uczelni Amerykańskich (pudło VI, sygn. 16, 32), Zrzeszeniem Polaków Politechniki Gdańskiej „Bratnia Pomoc” (pudło VI, sygn. 17).

Osobny duży dział w materiałach Mierzwy stanowią jego akta prywatne. Obejmują one jego przemowy, szkice artykułów i wystąpień w radiu; materiały osobiste (np. korespondencję z żoną Katarzyną), świadectwa z poszczególnych etapów kształcenia, dokumentację życia publicznego. m.in. z lat 1929–1932, kiedy był prezydentem/rektorem Alliance College. Akta dotyczące tej ostatniej ważnej polonijnej placówki edukacyjnej zgromadzone są w pudle II i obejmują 23 sygnatury. Poza sprawami budżetowymi, raportami finansowymi i ze stanu wychowania w szkole, dotyczą też planów budowy nowego budynku (po jego pożarze), a przede wszystkim korespondencję z wieloma osobami: dyrektorem kolegium polskiego National Alliance w Cambridge Springs Waclawem Gąsiorowskim (Mierzwa przez kilka lat stał na czele Rady Nadzorczej szkoły), cenzorem C.W. Sypniewskim, ks. Franciszkiem Bolkiem i in. Mierzwa gromadził

też materiały dotyczące życia Tadeusza Kościuszki, które uwypuklone są także w części poświęconej jego życiu społecznemu¹⁰.

W materiałach Mierzwy bardzo ważne miejsce zajmuje dokumentacja dotycząca działalności Fundacji w trakcie II wojny światowej. Obejmuje ona pomoc dla polskich żołnierzy internowanych w Szwajcarii oraz bogate zbiory korespondencji z polskimi uczonymi i artystami, jak: Oskar Halecki, Ludwik Ehrlich, Władysław Gorczyński, Waław Lednicki, Alfred Tarski, Edward Szturm de Szterm, Wojciech Świętosławski, Melchior Wańkowicz, Kazimierz Wierzyński, Halina Radlińska, Jadwiga Smosarska, Aleksander Turyn, Rafał Malczewski i in. Dotyczy ona przede wszystkim wojennych losów przedstawicieli polskiej inteligencji: ich ucieczki z okupowanej Polski, tułaczey wędrowki po Europie, podróży do Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz starań Fundacji, aby zapewnić im godziwą pracę, nierzadko na amerykańskich prestiżowych uczelniach. W listach do S. Mierzwy opisywali oni swoje pierwsze miesiące w Ameryce, problemy z adaptacją, językiem czy nawet formy potwierdzania swoich umiejętności, wiedzy i kompetencji zawodowych. Niektórzy zdecydowali się zostać w USA na stałe, jak np. A. Turyn czy W. Lednicki (interesująca korespondencja pomiędzy nim a Mierzwą z lat 1950–1959, pokazuje problemy z adaptacją w zupełnie nowym środowisku). Inni, jak W. Świętosławski, wrócili po kilku latach do Polski. Fundacja utrzymywała kontakt zarówno z jednymi, jak i z drugimi. Materiały do tego dość obszernego zagadnienia zgromadzone są głównie w pudle XII. Pudło XVII zawiera dokumenty powołanego w tym czasie Stowarzyszenia Polskich Pracowników Naukowych w Ameryce im. T. Kościuszki (Kosciuszko Association Committee of Polish Scholars in America). W ramach tego zbioru znajduje się wiele interesujących danych o wojennych losach nie tylko Stowarzyszenia, ale i jego członków i współpracowników, jak: Manfred Kridl, Henryk Arctowski, Władysław Gorczyński, Maria Gutowska, Jerzy Kaulbersz, Aleksander Hertz, Jan Kucharzewski, W. Lednicki, W. Świętosławski, O. Halecki czy ówczesny konsul generalny RP dr Karol Ripa.

Pudło XVIII dokumentuje materiały dotyczące polskiego życia intelektualnego lat 40. i 50. w USA. Zgromadzone materiały dotyczące różnych osób, miejsc i sytuacji odnoszą się m.in. do kwestii społecznych, zarobkowych, pozycji poszczególnych osób wśród środowiska amerykańskiego i polonijnego, ale także ich wzajemnych relacji, w tym nierzadko animozji (zob. np. materiały Juliana Krzyżanowskiego z lat 1957–1959; pudło XVIII, sygn. 20). Największą ilościowo część tego zbioru stanowią materiały Aleksandra Janty-Połączyńskiego (sygn. 38–67). Dokumenty odnoszące się do Janty zgromadzone są ponadto w pudle XIX – obejmują bowiem liczną korespondencję i informacje odnoszące się do życia Polonii w Londynie po II wojnie światowej.

¹⁰ M. Czapnik, *The Kosciuszko Foundation Archives (Mizwa Papers). Inventory*, mps w Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Jorku, s. 1–2.

Ponadto główny zbiór spuścizny Stefana Mierzwy stanowią materiały i korespondencja dotycząca aktywności kulturalnej Fundacji. Obejmuje ona wiele projektów. Wśród nich na wyróżnienie zasługują: przyjęcie na cześć I.J. Paderewskiego (1928), obchody roku Kopernika (1943; pudło XIV oraz częściowo XIII) czy Milenijny Koncert na cześć Polski w Carnegie Hall (1944), *The Great Men and Women of Poland, The Polish-English Dictionary*. Przykładowo w pudle XV, z lat 1938–1943, zachowała się korespondencja pomiędzy Fundacją a wydawnictwem The Macmillan Company dotycząca książki o wielkich Polakach, a także listy z takimi osobami jak: O. Halecki, R. Dyboski, F. Nowak, Ch. Kellog, A. Birkenmajer, G.R. Noyes, S. Windakiewicz, S. Łempicki, W.J. Rose, M. Handelsman, C. Kozłowski, I. Chrzanowski, M. Kridl, A.P. Coleman, Z. Jachimecki, M. Szukiewicz, E.P. Kelly. Interesującą inicjatywą z propagandowo-informacyjnego punktu widzenia była próba nakręcenia filmu o T. Kościuszcze z 1937 r. (zob. pudło XIII, sygn. 28). Sprawa była o tyle ważna, że był to czas, kiedy filmy kręcone w Hollywood generalnie przedstawiały bardzo negatywny obraz Polski i Polaków¹¹.

O ile materiały geograficznie dotyczą głównie Stanów Zjednoczonych Ameryki, Polski i rzadziej Wielkiej Brytanii (np. korespondencja od różnych osób; pudło IX, sygn. 13), to niekiedy można znaleźć dokumenty dotyczące działalności Polaków w Grecji (pudło IX, sygn. 12), Paryżu (pudło IX, sygn. 14), Rzymie (pudło IX, sygn. 15), Szwajcarii (pudło IX, sygn. 16) i Kanadzie (pudło IX, sygn. 17–18).

Trzy ostatnie pudła *Steven Mizwa's Archives* stanowią spuścizną byłych członków Fundacji, którzy przekazali je Archiwum: Materiały Stanisława Chylińskiego, Materiały Kazimierza Chylińskiego oraz Materiały Edith B. Cullis Williams. Zwłaszcza te ostatnie są interesujące, dotyczą one bowiem jej udziału w pracach sanitariuszki wojennej we Francji i w Polsce podczas I wojny światowej. Obejmują one m.in. jej odznaczenia za postawę wojenną oraz listy do matki z Polski. Uzupełnieniem materiałów z lat 1918–1919 jest korespondencja z czasów międzywojennych, m.in. z R. Dyboskim, E.P. Kellym, Z. Stojowskim, M. Gardner.

Poza spuścizną Stefana Mierzwy, stanowiącą największą objętościowo i najcenniejszą część Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej, również i tzw. akcesje i materiały nieuporządkowane warte są bliższego zapoznania się z nimi. Np. w pudle *Very Rare. KF History. Original Press 1920–40s* jest cenny raport konsula Stefana Rosickiego w sprawie pobytu Romana Dyboskiego w Buffalo w październiku 1928 r. Z kolei materiały zgromadzone w ramach *KF History Archive* obejmują dokumentację stypendystów Fundacji, a więc tych Polaków, którzy po zakończeniu studiów otrzymali szansę przyjazdu do USA i podjęcia dodatkowych studiów uzupełniających. Zbiór *Early KF Scholarships Applications 1925–1970s* dotyczy m.in. takich osób jak: Bolesław Ludwik Dunicz, Ludwik Krzyżanowski, Witold Krzyżanowski czy Maria Laskowska.

¹¹ Zob. szerzej: M.B.B. Biskupski, *Hollywood's War with Poland, 1939–1945*, Lexington 2009.

Niezmiernie interesujące materiały zawiera metalowa skrzynia podpisana *Mizwa's Archives Not Sorted*. Obejmuje ona przede wszystkim bardzo bogate materiały odnoszące się do krakowskiej anglistyki po II wojnie światowej – widzianej oczami młodego, przybranego syna prezesa Fundacji, Jamesa MacCrackena. Młody MacCracken spędził bowiem dwa lata wspierając krakowskie środowisko anglistów. Opisał powojenny Kraków, Uniwersytet Jagielloński, wielu uczonych i studentów, a zwłaszcza takie osoby jak: M. Laskowska, M. Patkaniowska, K. Michalik, P. Mroczkowski. W niekiedy bardzo zawoalowany sposób MacCracken starał się oddawać atmosferę wczesnego stalinizmu, m.in. po aresztowaniu prof. Władysława Tarnawskiego¹². Poza dokumentami odnoszącymi się do kilkunastomiesięcznego pobytu młodego Amerykanina w komunistycznej Polsce w zbiorze znajdują się różne nieuporządkowane materiały, obejmujące m.in. korespondencję Romana Dyboskiego z 1938 r., W.J. Rose'a, E.P. Kellego, *Dziennik* S. Mierzwy z podróży do Polski oraz inne materiały odnoszące się do tych kilku tygodni spędzonych w Europie w 1962 r. (m.in. artykuły prasowe i odpowiedzi poszczególnych osób na przedstawiony przez Mierzwę wizerunek Polski).

Materiały luźne stanowią m.in. list od M. Curie-Skłodowskiej czy niepublikowany rękopis W. Reymonta *Ze strasznych lat 1914–1918. Wspomnienia* (KF Accession #12.40).

Do tego dodać należy również niewielką, ale piękną kolekcję zdjęć. Dotyczy ona głównie ważnych wydarzeń w życiu Fundacji. Obejmuje jednak też zdjęcia portretowe poszczególnych aplikantów czy intelektualistów współpracujących z Fundacją, a także zdjęcia związane z życiem Polonii (kilka zdjęć rodzin jeszcze z końca XIX w.) czy też widoki Polski przedwojennej.

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie i opisanie zasobu archiwum niemal zupełnie nieznanego polskim badaczom czy też uczonym zajmującym się intelektualnymi i kulturalnymi związkami polsko-amerykańskimi w XX w. Trudno przecenić znaczenie zbiorów. Na pewno są one cenne dla specjalistów z zakresu historii nauki i kultury, zwłaszcza dla tych, których interesują życie Polonii, rola jednostek we wzajemnym kształtowaniu się relacji polsko-amerykańskich, międzynarodowe kariery polskich uczonych czy też budowanie medialnego wizerunku Polski w USA. Warto jednak podkreślić, że poza materiałami odnoszącymi się *stricte* do relacji polsko-amerykańskich nierzadko uczony sięgający do zbiorów Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej znajdzie materiały dotyczące tych organizacji i działaczy polonijnych, którzy utrzymywali kontakt z Fundacją z Europy, Kanady i Ameryki Południowej.

¹² Zob. T. Pudłocki, *Władysław Tarnawski. Cz. V Ostatnie lata, „Rocznik Przemyski”* 2005, t. 41, z. 3; *Literatura i Język*, s. 97–107.

Aneks

Lista nazwisk profesorów uczelni wyższych, działaczy polonijnych i polskich dyplomatów – wybrane sygnatury z Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej

- Henryk Arctowski** – profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (pudło XII, sygn. 4)
- Royal S. Copeland** – senator USA z Nowego Jorku (pudło III, sygn. 60)
- Roman Dyboski** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło VI, sygn. 33–43)
- Chester Dziadulewicz** – red. nac. „Kuriera Polskiego” z Milwaukee (pudło III, sygn. 17–21)
- Ludwik Ehrlich** – profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (pudło IV, sygn. 19; pudło XII, sygn. 10)
- Tytus Filipowicz** – ambasador RP w Waszyngtonie (pudło III, sygn. 22)
- Monica M. Gardner** – brytyjska literatka i badaczka historii Polski (pudło XV, sygn. 29)
- Wacław Gąsiorowski** – dyrektor kolegium polskiego National Alliance w Cambridge Springs (pudło II, sygn. 8–9)
- Zdzisław Jachimecki** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło IV, sygn. 84)
- Aleksander Janta-Pończyński** – prozaik, poeta, publicysta, tłumacz (pudło XVIII, sygn. 38–67)
- Edmund Kaloński** – konsul RP w Buffalo (pudło IV, sygn. 74)
- Eric P. Kelly** – profesor Dartmouth College i stypendysta Fundacji (pudło III, sygn. 25)
- Stanisław Kot** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XVIII, sygn. 17)
- Tadeusz Kotarbiński** – profesor Uniwersytetu Warszawskiego (pudło XII, sygn. 17)
- Leopold Kotnowski** – prezes Polsko-Amerykańskiej Izby Handlowej (pudło IV, sygn. 24–25)
- Władysław Kozłowski** – konsul generalny RP w St. Louis (pudło IV, sygn. 26)
- Manfred Kriedl** – profesor Columbia University (pudło XVII, sygn. 44)
- Adam Krzyżanowski** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło IV, sygn. 81)
- Julian Krzyżanowski** – profesor Uniwersytetu Warszawskiego (pudło XII, sygn. 20; pudło XVIII, sygn. 20)
- Jan Kucharzewski** – premier RP (pudło XII, sygn. 21)
- Maria Laskowska-Michalska** – adiunkt i lektor języka angielskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XXXII, sygn. 35)
- Wacław Lednicki** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XII, sygn. 23)
- Natalie Summer Lincoln** – redaktor „D.A.R. Magazine” (pudło III, sygn. 26)
- Robert H. Lord** – profesor Uniwersytetu Harvarda (pudło III, sygn. 27)
- Wincenty Lutosławski** – profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (pudło IV, sygn. 28)
- Joseph M. Lyman** – redaktor „The Daily Hampshire Gazette” (pudło III, sygn. 29)

- Julian Makarewicz** – profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (pudło IX, sygn. 5)
- Clarence M. Manning** – profesor Columbia University (pudło VI, sygn. 33)
- Mieczysław Marchlewski** – konsul generalny RP w Nowym Jorku (pudło IV, sygn. 75)
- Krystyna Michalik-Nedelkovic** – asystent i lektor języka angielskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XXXI, sygn. 19)
- Czesław Miłosz** – attaché kulturalny RP w USA; poeta i prozaik (pudło XVIII, sygn. 2)
- Ralph Modjeski** (Rudolf Modrzejewski) – inżynier, budowniczy mostów i linii kolejowych (pudło IV, sygn. 32)
- Paul Monroe** – profesor Uniwersytetu Columbia z Nowego Jorku (pudło IV, sygn. 34)
- Przemysław Mroczkowski** – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XXXII, sygn. 32)
- Frank Nowak** – profesor Boston University (pudło IV, sygn. 37)
- George R. Noyes** – profesor Uniwersytetu Berkeley w Kalifornii (pudło IV, sygn. 38)
- Artur M. Ocetkiewicz** – konsul RP w Pittsburgu (pudło IV, sygn. 40)
- Maria Patkaniowska-Corbidge** – asystent Uniwersytetu Jagiellońskiego (pudło XXXI, sygn. 15)
- Charles Phillips** – profesor University of Notre Dame (pudło IV, sygn. 46)
- Halina Poświatowska** – poetka (pudło XXXII, sygn. 36)
- Eugeniusz Romer** – profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (pudło IV, sygn. 48)
- William J. Rose** – profesor Uniwersytetu Londyńskiego (pudło IV, sygn. 92; pudło XVIII, sygn. 24)
- Stefan Rosicki** – konsul RP w Buffalo (pudło IV, sygn. 75)
- Eugeniusz Jordan Rozwadowski** – Konsul Generalny RP w Nowym Jorku (pudło IV, sygn. 77)
- John F. Smulski** – bankier, prezes Polish National Council (pudło IV, sygn. 56)
- Paul Super** – dyrektor krakowskiego oddziału YMCA (pudło IV, sygn. 61; pudło XII, sygn. 58)
- Wojciech Świątosławski** – profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej (pudło XII, sygn. 38–41)
- Władysław Tatarkiewicz** – profesor Uniwersytetu Poznańskiego (pudło XII, sygn. 44)
- Aleksander Turyn** – profesor Uniwersytetu Warszawskiego (pudło XII, sygn. 45)
- Stanisław Vincenz** – prozaik i eseista (pudło XII, sygn. 46)
- Maksymilian Węgrzynek** – wydawca „Nowego Świata” (pudło IV, sygn. 95–96)
- Kazimierz Wierzyński** – poeta, prozaik (pudło XII, sygn. 49)
- Albert H. Yoder** – profesor Uniwersytetu Północnej Dakoty (pudło III, sygn. 73)
- Casimir D. Zdanowicz** – profesor University of Wisconsin (pudło IV, sygn. 67)
- Mieczysław Ziemnowicz** – kurator Okręgu Szkolnego Krakowskiego; potem profesor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (pudło XVIII, sygn. 32; pudło XXXI, sygn. 24)

Abstract

The Kosciuszko Foundation Archives in New York – the forgotten treasury not only to the history of Polish science

The Kosciuszko Foundation in New York has several chapters in the main cities in the United States of America as well as in Warsaw. It was founded in 1925 by Steven Mizwa (professor of economics at Drake University, Des Moines, Iowa) with the cooperation of American intellectuals and businessmen (some of Polish origins), and from the very beginning it was thought as the American Center of Polish Culture – to build the cultural bridges between the U.S. and Poland. It is mainly famous for its educational and exchange programmes, addressed not only to the students but also to the scholars. What is more, every single year the KF organises the piano competitions, annual balls, various concerts, lectures and many other events. The main building holds the pictures of Polish masters such as: Jan Matejko, Wojciech Kossak, Jacek Malczewski. Unfortunately, only a few persons know about the existing of the Kosciuszko Foundation Archives.

The main aim of this paper is to give the general view on the KF records. The archives' inventory has never been published or accessible on line, and it is not so easy to get through. That is why the collection is rather unknown. Nevertheless, worth visiting to explore her precious materials. It hides such treasures as letters from prominent politicians (Jan Kucharzewski, Aleksander Skrzyński, Tytus Filipowicz), various eminent Polish scholars such as: Henryk Arctowski, Roman Dyboski, Ludwik Ehrlich, Stanisław Kot, Adam Krzyżanowski, Waław Lednicki, Julian Makarewicz, Eugeniusz Romer and many professors of American universities (Columbia, Harvard, Notre-Dame, Berkeley). What is more, the collection can be used to do the research on Polonia organizations, students exchange programmes (since 1925 onwards) and lots of examples of cooperation between Poland and the U.S. before and after World War 2. The list of most important people whose papers are the part of the Kosciuszko Foundation Archives is given as Appendix.